

BE-A0510_006153_006074_DUT

Inventaris van het archief van het Belgisch
Hulpcomité in het krijgsgevangenkamp van
Sennelager, 1915-1918

Het Rijksarchief in België
Archives de l'État en Belgique
Das Staatsarchiv in Belgien
State Archives in Belgium

This finding aid is written in Dutch.

BESCHRIJVING VAN HET ARCHIEF:	5
Raadpleging en gebruik.....	6
Voorwaarden voor de raadpleging.....	6
Voorwaarden voor de reproductie.....	6
Geschiedenis van archiefvormer en archief.....	7
Archiefvormer.....	7
Naam.....	7
Geschiedenis.....	7
Bevoegdheden en activiteiten.....	13
Archief.....	14
Geschiedenis.....	14
Verwerving.....	14
Inhoud en structuur.....	15
Inhoud.....	15
Ordening.....	15
 BESCHRIJVING VAN DE SERIES EN ARCHIEFBESTANDDELEN.....	 17
Blok I.....	17
A. Algemeen secretariaat.....	17
1. Samenwerken met de hulporganisaties.....	17
2. Onderwijs inrichten.....	17
B. Boekhouding.....	17
C. Levensmiddelen- en kledingdienst.....	17
1. Secretariaat.....	17
2. Magazijn.....	18
15 - 16 Voor ontvangst gegetekende magazijnboeken. 1917-1918.....	18
3. Verzending naar de Arbeidskommando's.....	18
4. Controledienst.....	19
D. Brooddienst.....	19
1. Secretariaat.....	19
2. Magazijn.....	19
3. Controledienst.....	19
E. Dienst voor ziekenzorg.....	19
Blok II.....	20
A. Algemeen secretariaat.....	20
1. Samenwerken met de hulporganisaties.....	20
B. Levensmiddelen- en kledingdienst.....	20
1. Secretariaat.....	20
2. Verzending naar de Arbeidskommando's.....	20
3. Controledienst.....	21
C. Brooddienst.....	21
1. Secretariaat.....	21
D. Klachtendienst.....	21
Blok IV.....	22
A. Algemeen secretariaat.....	22
1. Samenwerken met de hulporganisaties.....	22
40 - 62 Ingekomen brieven. 1915-1918.....	22
2. Inlichtingen verstrekken.....	24
3. Aanvragen tot internering in Zwitserland centraliseren.....	24

B. Boekhouding.....	24
C. Levensmiddelen- en kledingdienst.....	25
1. Secretariaat.....	25
75 - 76 Ingekomen brieven. 1917-1918.....	25
2. Magazijn.....	25
3. Verzending naar de Arbeidskommando's.....	26
4. Controledienst.....	26
90 - 93 Voor ontvangst van hulpgoederen ondertekende lijsten. 1915-1918.	26
D. Brooddienst.....	27
1. Secretariaat.....	27
2. Controledienst.....	27
105 - 110 Voor ontvangst getekende staten van verzendingen van brood en beschuiten aan de gevangenen. 1916-1918.....	28
111 - 114 Voor ontvangst van brood met ondertekende lijsten. 1917-1918.	28
115 - 118 Ontvangstkaarten van de verzendingen naar de Arbeidskommando's. 1917-1918.....	28
E. Dienst voor ziekenzorg.....	29
F. Klachtendienst.....	29

Beschrijving van het archief:

Naam archiefblok:

WO I. Belgisch Hulpcomité in het krijgsgevangenkamp van Sennelager

Periode:

1915 - 1918

Archiefbloknummer:

BE-A0510.2271

Omvang:

- Omvang geïndexiseerd: 4.60 m
- Laatste bestanddeelnummer: 122.00

Archiefbewaarplaats:

Algemeen Rijksarchief / Archives générales du Royaume

Archiefvormers:

Belgisch Hulpcomité van het Krijgsgevangenschap in Sennelager, 1915-1918

Raadpleging en gebruik

VOORWAARDEN VOOR DE RAADPLEGING

Het archiefbestand is vrij raadpleegbaar.

VOORWAARDEN VOOR DE REPRODUCTIE

Voor de reproductie van archiefstukken gelden de voorwaarden en tarieven van toepassing in het Algemeen Rijksarchief.

Geschiedenis van archiefvormer en archief

ARCHIEFVORMER

NAAM

Belgisch Hulpcomité in het krijgsgevangenkamp van Sennelager
Comité de secours belge dans le camp des prisonniers de guerre de Sennelager

GESCHIEDENIS

In de loop van de maanden augustus, september en oktober van 1914 veroverde het Duitse leger het grootste gedeelte van het Belgisch grondgebied. Ongeveer 35.000 Belgische militairen werden tijdens de opeenvolgende militaire operaties krijgsgevangen gemaakt en opgesloten in Duitse kampen. Door de ratificatie van de Conventie van Den Haag uit 1907 hadden de meeste Westerse landen enkele basisregels erkend voor de behandeling van de krijgsgevangenen. In de eerste plaats hadden de gevangenen recht op een humane behandeling (art.4). Qua voeding, kleding en slaapgelegenheid moesten zij behandeld worden zoals de eigen soldaten (art.7). Zij konden aan het werk gesteld worden, maar in dit geval moesten ze een salaris krijgen. De arbeid mocht evenwel niet buitensporig zijn en tewerkstelling in de oorlogsindustrie was verboden (art.6). Officieren konden echter in geen geval tewerkgesteld worden. Humanitaire organisaties hadden het recht de krijgsgevangenen te helpen (art.15) en brieven en postpakketten waren vrijgesteld van taksen (art.16).

De Belgische krijgsgevangenen werden meestal opgevangen in inderhaast opgerichte barakkenkampen in Altengrabow, Giessen, Munster, Sennelager, Soltau, Hamelen en Friedrichsfeld waar ze vier jaar lang samenleefden met Franse, Engelse, Russische, Senegalese, Algerijnse, Tunesische en Indische lotgenoten. De officieren genoten een geprivilegieerde behandeling en werden gehuisvest in leegstaande kazernes, kastelen en citadellen. Vaak konden ze beschikken over een persoonlijke ordonnans. In de grootste kampen werden tot 20.000 manschappen gehuisvest. Deze kampen groeiden als het ware uit tot houten dorpen met een eigen ziekenhuis, grootkeukens, refters, kantines, kapellen, bibliotheken, een theater en een filmzaal. De gevangenen organiseerden op eigen houtje allerlei onderwijsinitiatieven. In sommige kampen werd een eigen tijdschrift uitgegeven en waren er allerhande sportverenigingen (voetbal was immens populair), een internationaal orkest, een theatergroep en/of soldatenkoor om de tijd op een aangename manier te verdrijven.

Daar het voedsel dat men voorgezet kreeg in de kampkeukens ontoereikend was, vroegen de meeste gevangenen aan hun familieleden om - in de mate van het mogelijke - levensmiddelen op te sturen. Gebruikmakend van het

bovenvermelde artikel 15 hadden tal van filantropen hulporganisaties opgericht, zowel in het bezette België als in het buitenland, om het lot van de Belgische krijgsgevangenen in Duitsland te verzachten. Aanvankelijk waren het vooral familieleden die via deze tussenweg individuele hulppakketten met brood, beschuiten, koffie, kleding en tabak bezorgden aan hun geliefden. De familieleden of 'oorlogsmeters' konden eigen pakjes binnenbrengen of geld overmaken, zodat de hulporganisaties standaardcolli's konden versturen. Het was ook mogelijk zich te 'abonneren' zodat de krijgsgevangene op gezette tijdstippen een colli ontving. Men had de keuze uit een uitgebreid gamma standaardpakketten naargelang ieders beurs. Vooral gedroogd fruit, koffie, allerhande ingeblikte groenten en vlees, melk, kaas, confituur, rijst en sardienen werden verstuurd. Brood, beschuiten, sigaren, sigaretten of tabak, chocolade, zeep en gecondenseerde melk waren het meest gegeerd. Soms werden ook kledingstukken, schoenen en boeken op deze manier verstuurd. Alcohol, kranten, wapens, messen, werktuigen die gebruikt konden worden bij ontsnappingen, munitie en explosieven mochten om evidente redenen niet verstuurd worden.¹

Het toegelaten aantal zendingen werd door de Duitsers spoedig beperkt tot twee per maand. De colli's waren vaak 1 tot 3 weken onderweg alvorens ter bestemming te raken. Hulpbehoevende Belgische gevangenen die geen individuele colli's ontvingen, werden niet in de steek gelaten maar kregen levensmiddelen via de zogenaamde collectieve verzendingen. Bepaalde levensmiddelen werden in bulk per trein naar de kampen verzonden waar zij uitgedeeld werden aan de behoeftigen. Daarnaast had elke gevangene recht op 2 kg. brood per week. Deze (minder snel bederfbare) broden werden doorgaans verzonden via Bazel door de Fédération nationale d'assistance aux prisonniers de guerre in Parijs zodat ze na 5 à 6 dagen ter bestemming waren.

Natuurlijk kon de Belgische regering diegenen die gevochten hadden voor hun vaderland niet volledig aan hun lot overlaten. Daarom werden de belangrijkste particuliere hulporganisaties voor de krijgsgevangenen gesubsidieerd. Toen duidelijk werd dat de oorlog langer zou aanslepen dan verwacht, richtte minister van Justitie Carton de Wiart in mei 1915 in Le Havre het Werk tot Bijstand aan de Belgische Krijgsgevangenen in Duitsland op. In 1917 werd de naam omgedoopt tot Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen. Het Werk moest morele en materiële hulp verlenen aan de krijgsgevangenen (via de verzending van levensmiddelen, kleding en boeken), inlichtingen verlenen aan de families van de krijgsgevangenen en de werking van de verschillende liefdadigheidscomités beter coördineren. De nieuwe organisatie was gevestigd in de 'Villa Suzanne' aan de Désiré-Dehorslaan in Sainte-Adresse. Voorzitter Gerard Cooreman en secretaris Victor Yseux pakten de zaken kordaat aan en verstuurd onmiddellijk een rondzendbrief naar de verschillende krijgsgevangenkampen om inlichtingen in te winnen over het aantal behoeftigen, welke goederen het meest dringend waren, enzovoort. Zo zorgde het Werk er spoedig voor dat de nodige kledij, ondergoed, schoenen en boeken

1 De Duitse richtlijnen i.v.m. het versturen van de pakjes wijzigden frequent.

vanuit Le Havre naar de Duitse kampen werd gezonden. Toen het Belgisch leger zijn oude uniformen inruilde voor de bekende kakitenues werden deze uniformen naar Duitsland gezonden.²

Omdat men vanuit Le Havre onmogelijk alle krijgsgevangenen kon bevoorraden, werd een beroep gedaan op de particuliere hulporganisaties. Secretaris Yseux bezocht de reeds bestaande liefdadigheidswerken ter plaatse of ontving de voorzitters in Le Havre en vroeg hen aan te sluiten bij het officiële Belgische initiatief. We citeren hier slechts de belangrijkste aangesloten comités: het Belgisch Inlichtingsbureel voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden in Brussel (met filialen in zowat alle belangrijke steden in het bezette België), La Cantine du soldat prisonnier in Brussel, Relief for Belgian prisoners in Germany in Londen, het Œuvre d'Assistance aux prisonniers de guerre belges in Parijs, de Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in Bern en de Belgische Afdeling van het Internationaal Liefdewerk voor Krijgsgevangenen en Gewonden in Maastricht. De tientallen krijgsgevangenkampen, kriskras verspreid over het hele Duitse grondgebied, werden onderling verdeeld onder de aangesloten comités, zodat elke organisatie instond voor de bevoorrading van een aantal specifieke kampen.³Omdat de Duitse overheid de gevangenen frequent naar een ander kamp of Arbeidskommando overbracht, werd - op 27 juli 1917 - de strikte verdeling van de kampen verlaten. De liefdadigheidsorganisaties konden voortaan 'hun' gevangenen bevoorraden ongeacht in welk kamp zij zich bevonden. Voor de collectieve verzendingen bleef de verdeling evenwel van toepassing.⁴Voor de interne verdeling van de hulpgoederen in de krijgsgevangenkampen deden de hulporganisaties aanvankelijk beroep op een vertrouwenspersoon die moest waken over de correcte distributie van de individuele en collectieve verzendingen. Deze persoon had een belangrijke administratieve taak. Hij moest de namen van behoeftige gevangenen doorgeven, namen van getransfereerde gevangenen melden en problemen bij de verzendingen melden.

2 Voor meer informatie raadpleeg de inleiding in: VANDEN BOSCH H., Inventaris van het archief van de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen (1914-1925), Brussel, 2009 [Inv. I 436].

3 Voor de precieze verdeling verwijzen we naar de gepubliceerde jaarverslagen: Œuvre d'assistance aux prisonniers belges en Allemagne. Comité central : Le Havre. Rapport présenté à l'assemblée générale du 9 décembre 1916, Parijs, 1917. Œuvre d'assistance aux prisonniers belges en Allemagne. Comité central : Le Havre. Rapport présenté à l'assemblée générale du 26 février 1917, Parijs, 1917. Office central belge pour les prisonniers de guerre. Quatrième et dernier rapport septembre 1917- mars 1924, Brussel, 1924. Office central belge pour les prisonniers de guerre. Troisième rapport annuel, présenté à l'assemblée générale du 10 janvier 1918, Brussel, 1918.

4 De archieven van een aantal hulporganisaties worden in het Rijksarchief bewaard. VANDEN BOSCH H., Inventaris van de archiefbestanden betreffende in Zwitserland opgerichte humanitaire organisaties ten behoeve van de Belgische oorlogsslachtoffers: Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in Bern (1915-1919) [Inv I 448], Hulpbureau voor Krijgsgevangenen in Bern (1918), Brussel, 2009 [Inv. I 449]; VANDEN BOSCH H., Inventaris van het archief van het Belgisch Inlichtingsbureel voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden in Brussel, Brussel, 2009 [Inv I 432]; VANDEN BOSCH H., Inventaris van het archief van het Internationaal Liefdewerk voor Gewonden en Krijgsgevangenen in Maastricht, Brussel, 2009 [Inv. I 433].

In de loop van 1915 werden in de meeste kampen Frans-Belgische Hulpcomités opgericht waarvan de Belgische leden democratisch verkozen werden onder de landgenoten. Meestal volgden de leden elkaar in sneltempo op door transfers naar Arbeidskommando's en andere kampen. Geleidelijk splitsten de Belgen zich af en richtten ze een apart Hulpcomité op. Er werden statuten opgesteld en er werd op regelmatige tijdstippen vergaderd. De secretarissen van de Hulpcomités voerden een uitgebreide briefwisseling met de hulporganisaties over de bestelling en distributie van de pakjes. Daar men ook inlichtingen over de verblijfplaats van de gevangenen moest bezorgen aan diverse instanties werden registers aangelegd met de namen van de gevangenen die in het kamp en in de Arbeidskommando's verbleven. De financiën en het magazijn werden minutieus beheerd daar men verantwoording moest afleggen aan de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen in Le Havre. Bovendien trachtte men elke schijn van vriendjespolitiek bij de uitdeling van hulpgoederen te vermijden.

Eén van de belangrijkste taken van de Hulpcomités was de organisatie van de verzendingen naar de Arbeidskommando's vermits het grootste gedeelte van de gevangenen tewerkgesteld was bij lokale landbouwers (vooral in de zomermaanden), in de fabrieken, in de mijnen of bij lokale overheidsbesturen (moerassen droogleggen, woeste heidegronden draineren, wegen aanleggen, enz.). Zij moesten vaak zware fysieke arbeid leveren en de extra rantsoenering was zeer welgekomen. De leden van het Hulpcomités stonden frequent in contact met de afgevaardigden in de Arbeidskommando's. Dat was een hele opgave daar sommige Hulpcomités meer dan 2.000 verschillende Arbeidskommando's onder hun hoede hadden. In het algemeen werd het werk van de Hulpcomités fel bemoeilijkt door het feit dat de Duitse militaire overheid de onhebbelijke gewoonte had de gevangenen voortdurend van kamp of Arbeidskommando te wisselen. Bovendien verschilde de medewerking van de lokale commandanten van kamp tot kamp. In een aantal kampen staken de commandanten de nodige stokken in de wielen, maar in andere kampen verleenden zij hun volledige medewerking. Deze willekeur werd aan banden gelegd op 10 oktober 1916, toen de Hulpcomités de officiële toestemming kregen onbepert te corresponderen met de hulporganisaties. Dit principe werd nogmaals bevestigd in het Frans-Duits akkoord van 15 maart 1918. In de kampen waar slechts een tiental landgenoten verbleven, werden de Belgen doorgaans bevoorrad door het Frans Hulpcomité. Veel pakjes kwamen om allerhande redenen niet ter bestemming. Zo durfden personeelsleden van de Duitse douane-, censuur- en postdiensten, die erg te lijden hadden onder de continentale blokkade, al eens een colli mee naar huis nemen om hun gezin een extraatje te gunnen. Men kon altijd klacht indienen in geval men een colli niet ontvangen had maar of dit veel effect had, is zeer de vraag.

Uit medeleven met de zieke lotgenoten deelden de Hulpcomités extra levensmiddelen uit aan de gevangenen die opgenomen waren in de lazaretten. Er werden eveneens geldomhalingen georganiseerd om grafzerken te kopen om de graven van overleden makkers te verfraaien. Vaak zette het Hulpcomité zich ook in om onderwijsactiviteiten te organiseren, een bibliotheek op te

richten en te zorgen voor ontspanningsmogelijkheden (o.a. sport, muziek, bioscoop).

Om het lot van de gewonde en zieke krijgsgevangenen te verzachten, werden vrij snel diplomatieke onderhandelingen opgestart om hun onderlinge uitwisseling te bekomen. Na tussenkomst van het Vaticaan werd in februari 1916 een akkoord gesloten om de zwaargewonde of -zieke gevangenen te internen in het neutrale Zwitserland, waar zij konden profiteren van het gezonde bergklimaat om hun herstel te bespoedigen. De invaliden die er het ergste aan toe waren konden uitgewisseld en gerepatriëerd worden.⁵ De voorwaarden om in aanmerking te komen voor internering in Zwitserland waren: minstens 18 maanden gevangenschap, de Duitse, Franse, Belgische of Britse nationaliteit bezitten en lijden aan één van de volgende ziektebeelden: tuberculose, allerhande bloedziektes, chronische aandoeningen aan de luchtwegen of de inwendige organen, blind- of doofheid, huidziektes, ernstige reuma, verlies van lichaamsdelen of verlamming. Alcoholici, mentaal zieken en besmettelijke zieken kwamen niet in aanmerking. De selectie gebeurde door een commissie van geneesheren. Zij stelden na medisch onderzoek per kamp een lijst op van de krijgsgevangenen die aan de selectiecriteria voor internering of repatriëring voldeden.⁶

Op 11 november 1918 was de grote oorlog eindelijk achter de rug. Het wapenstilstandsverdrag legde de onmiddellijke repatriëring op (zonder wederkerigheid) van alle krijgsgevangenen van de geallieerden en van de Verenigde Staten. Onder de Belgische krijgsgevangenen, die allen zo snel mogelijk naar huis wensten te keren, was intussen grote beroering ontstaan. Ze kloegen over het voedseltekort. De verzendingen kwamen niet meer ter bestemming o.a. omdat de uitgehongerde Duitse bevolking de treinwagons plunderde. Bovendien werden de kampen precies op dit moment geteisterd

5 Slechts zo'n 2.500 Belgen werden in de loop van de oorlog vanuit Duitsland of Zwitserland gerepatriëerd. Zij gingen echter niet terug naar het bezette België maar verbleven doorgaans in Frankrijk.

6 De teksten van de verschillende akkoorden kunnen teruggevonden worden in FAVRE E., *L'internement en Suisse des prisonniers de guerre malades ou blessés*, 1916. Premier rapport fait par ordre du colonel Hauser, médecin d'armée, Genève, 1917; FAVRE E., *L'internement en Suisse des prisonniers de guerre malades ou blessés*, 1917. Second rapport fait par ordre du colonel Hauser, médecin d'armée, Bern, 1918; FAVRE E., *L'internement en Suisse des prisonniers de guerre malades ou blessés*, 1918-1919. Troisième rapport fait par ordre du colonel Hauser, médecin d'armée, Bern, 1919. Meer achtergrondinformatie over de internering in de archiefbestanden betreffende in Zwitserland opgerichte humanitaire organisaties ten behoeve van de Belgische oorlogsslachtoffers: Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in Bern (1915-1919) [I 448], Hulpbureau voor Krijgsgevangenen in Bern (1918) [I 449], Dienst voor Geïnterneerden van het Belgisch Gezantschap in Bern (1916-1919) [I 450], Centraal Hulpcomité voor de Belgische Geïnterneerden in Zwitserland (1915-1920) [I 451], Hulpcomité voor de Belgische Geïnterneerden in de regio Montreux (1916-1918) [I 452], Hulpcomité voor de Belgische Geïnterneerden in de regio Leysin (1917-1918) [I 453], Belgisch Bureau in Lausanne (1914-1920) [I 454], Tewelkstellingsdienst voor de Belgische Geïnterneerden in Lausanne (1916-1919) [I 455], Vaderlandslievende Unie van Geïnterneerden en Krijgsgevangenen in Genève (1915-1918) [I 456] en Documentatie verzameld door Fernand Peltzer (1911-1915) [I 457].

door de beruchte Spaanse griep. Eén van de eerste maatregelen die getroffen werd, was de aanduiding van tweetalige Belgische officieren die naar de verschillende kampen gezonden werden om de gemoederen te bedaren en de orde en discipline te herstellen. Vanuit Berlijn werd gezorgd voor de noodzakelijke bevoorrading. Op dat moment hadden een aantal landgenoten, die door de Duitse soldatenraden vrijgelaten waren, reeds op eigen houtje de terugtocht aangevangen. Vaak strandden deze plantrekkers ergens 'in the middle of nowhere' zonder bestaansmiddelen met alle gevolgen van dien. De verantwoordelijken van de Hulpcomités bleven meestal trouw op post en droegen hun steentje bij aan de organisatie van de repatriëring. Ondanks grote logistieke problemen werden tussen november 1918 en februari 1919 282 Belgische officieren en 40.007 soldaten gerepatriëerd. In dit cijfer waren de Belgen die op eigen houtje huiswaarts keerden niet meegerekend. Bovendien verkoos een klein aantal Belgen in Duitsland te blijven om professionele, politieke of amoureuze redenen (149 krijgsgevangenen en 125 burgers volgens de officiële cijfers).

Uit historisch onderzoek blijkt dat de levensomstandigheden in de krijgsgevangenkampen ronduit slecht waren wat onder andere blijkt uit het hoog sterftcijfer en de vele epidemieën die uitbraken. Vlektyphus, cholera en vooral tuberculose vormden een groot probleem. Door de lange opsluiting en de verveling hadden veel gevangenen, naast heimwee, ook te kampen met psychologische problemen zoals depressie, apathie en zenuwziekten. Vaak bleven de bepalingen van het volkenrecht dode letter en leefden de krijgsgevangenen in ongunstige omstandigheden (huisvesting in gammele barakken, ontoereikende voeding door de continentale blokkade, geringe medische zorg, slechte hygiëne en vooral zware arbeid in de zgn. Arbeidskommando's). Er werd dan ook door alle oorlogsvoerende partijen een hevige propaganda gevoerd over de behandeling van de krijgsgevangenen.⁷

Tenslotte dienen we op te merken dat er indertijd geen strikte onderverdeling tussen krijgsgevangenen (militairen) en politieke gevangenen (burgers) werd gemaakt. De 'burgerlijke' gevangenen (waaronder een beperkt aantal vrouwen en kinderen) zaten vaak samen met de militairen in dezelfde kampen, genoten dezelfde behandeling en waren eveneens beschermd door de Conventie van Den Haag. Er is dus niet enkel over de krijgsgevangenen informatie te rapen in de archieven maar ook over de Belgische burgers die opgesloten zaten in Duitsland. Een bijzonder geval vormen de 'burgerlijke' gevangenen die door de bezetter opgesloten werden in de gevangenis van Diest. Sinds maart 1918 werd de vesting in Diest immers gebruikt als gevangenis. Een aantal Belgische

7 BECKER A., *Oubliés de la grande guerre. Humanitaire et culture de guerre 1914-18. Populations occupées, déportés civils et prisonniers de guerre*, Parijs, 1998; SPEED R.B., *Prisoners, diplomats and the great war. A study in the diplomacy of captivity*, Londen, 1990; COOL K., *Het leven van de Vlaamse krijgsgevangenen in Duitsland in de Eerste Wereldoorlog*, Brussel, ARA, 2002; Commission d'enquête sur les violations des règles du droit des gens, des lois et des coutumes de la guerre, *Rapports et documents d'enquête, deuxième volume, rapports sur les déportations des ouvriers belges et sur les traitements infligés aux prisonniers de guerre et aux prisonniers civils belges*, Brussel, 1923, p. 339-620.

burgers uit de overbevolkte kampen in Holzminden en Senne werden naar Diest overgebracht. Verder werden hier ook jongeren opgesloten die opgepakt werden tijdens hun poging om de grens met Nederland te overschrijden, om op die manier het Belgische leger te vervoegen. Ook zij vielen onder de bepalingen van de Conventie van Den Haag en ze konden dus hulppakketten ontvangen van de liefdadigheidsorganisaties voor krijgsgevangenen.

BEVOEGDHEDEN EN ACTIVITEITEN

Het kamp in Sennelager, gelegen in de huidige deelstaat Noord-Rijnland-Westfalen, was erg uitgestrekt. Daarom werd het opgesplitst in vier blokken. In 1915 was Jean Henri Thys de Belgische afgevaardigde in Blok I voor de militairen en René Drion was de afgevaardigde voor de burgers. In Blok II was slechts een klein aantal Belgen gehuisvest. Zo'n 200 landgenoten verbleven in Blok III. Bercos was hun afgevaardigde. In 1916 verbleven in Blok I zo'n 1.000 Belgen (zowel militairen als burgers), in Blok II zaten 400 landgenoten gevangen. J. Brassine was de voorzitter van het Belgisch Hulpcomité. In Blok III zaten 150 Belgische militairen opgesloten en in Blok IV verbleven 2.500 Belgische burgers. Drion was de voorzitter van het Hulpcomité. Hij werd bijgestaan door Borel, Zurstrassen en Boseret.

In 1917 werden de verschillende Hulpcomités blijkbaar tijdelijk samengevoegd. Enkel het Hulpcomité van Blok IV, waar de burgerlijke gevangenen gecentraliseerd werden, bleef apart functioneren. Er verbleven dat jaar in totaal 3.400 Belgen (1.700 militairen en 1.700 burgers) in Sennelager. Zij werden hoofdzakelijk bevoorrad door de Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in Bern. Boseret was op dat moment de voorzitter van het Hulpcomité in Blok IV. Fraipont, de Meurisse, Fabri en Neuville waren de overige leden.

In 1918 was Fernand Piette voorzitter van het Belgisch Hulpcomité in Blok II (militairen). Léonard Lejeune was secretaris, Vertenieul, Clément en De Haene de andere leden. Dit blok werd het laatste oorlogsjaar geteisterd door de Spaanse griep. Tweeëndertig Belgen overleden aan de gevolgen van deze pandemie en werden begraven op het lokale kerkhof. Joseph Boseret was datzelfde jaar de voorzitter van het Belgisch Hulpcomité in Blok III (burgers). Emile Fabri was de vice-voorzitter, Paul Fraipont en Albert de Meurisse werden aangesteld tot commissarissen. Paul Neuville, de directeur van de brooddienst, werd in september 1918 vervangen door Réne Rahier. In maart 1918 werden 300 burgers uit dit blok getransfereerd naar de gevangenis in Diest. Op 28 december 1918 werden de laatste landgenoten gepatrieerd.

Het verschillende Hulpcomités zorgden voor de correcte distributie van de individuele en collectieve colli's die opgestuurd werden door de (inter)nationale hulporganisaties. Hiervoor werd een uitgebreide briefwisseling gevoerd met deze hulporganisaties. De Hulpcomités moesten de namen van hulpbehoevende of getransfereerde gevangenen doorgeven en klachten

melden. Het magazijn en de financiën werden minutieus beheerd. De Hulpcomités hadden elk een aparte dienst die zich enkel bezighield met de broodistributie. Zieke gevangenen werden extra in de watten gelegd.

ARCHIEF

GESCHIEDENIS

Bij de repatriëring van de krijgsgevangenen uit Duitsland vroeg de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen uitdrukkelijk om de archieven van de Belgische Hulpcomités te verpakken en mee naar België te brengen om ze bij haar te deponeren. Ook de boeken, gezelschapspelen en cultusvoorwerpen van de krijgsgevangenen moesten naar België verzonden worden. Alle pakken en archieven werden verzameld in het kamp van Friedrichsfeld en spoorden van daaruit in april 1919 per trein naar België.

VERWERVING

Vermoedelijk werd het archief op 17 november 1924 door de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen overgedragen aan de Commissie voor de Oorlogsarchieven (E 1455). In het Algemeen Rijksarchief te Brussel werden de archieven van de hulpcomités ten onrechte opgenomen in het archiefbestand van de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen. In 1991 werd een plaatsingslijst én een nadere toegang opgesteld van dit deelarchief. Bij de herinventarisatie van dit bestand in 2008 werden de archieven van deze zelfstandige archiefvormers ontsloten via een afzonderlijke inventaris.

Inhoud en structuur

INHOUD

We moeten de onderzoeker echter waarschuwen dat over het dagelijkse leven in de kampen en de behandeling door de Duitsers vrij weinig informatie te vinden is. Alle briefwisseling werd immers streng gecensureerd waardoor er enkel informatie over de bevoorrading voorhanden is in deze archieven.

ORDENING

Zoals gezegd bestonden er vier verschillende Hulpcomités in Sennelager. Slechts van de Hulpcomités in Blok I, II en IV vonden we archieven terug. Het spreekt voor zich dat de archieven van elk Hulpcomité beschouwd werden als een apart deelarchief. We opteerden ervoor om de archieven van elk deelarchief aan de hand van dezelfde indeling, nl. op basis van de organisatiestructuur, te ordenen. De Hulpcomités functioneerden immers zoals een heuse administratie en waren elk opgedeeld in verschillende diensten: het algemeen secretariaat, de boekhoudingsdienst, de levensmiddelen- en kledingdienst, de brooddienst, de dienst voor ziekenzorg en de klachtendienst. Het algemeen secretariaat werd in rubrieken onderverdeeld op basis van haar taken: samenwerken met de hulporganisaties, inlichtingen verstrekken en onderwijs inrichten. De boekhouding was erg beperkt en behoefde geen verdere onderverdeling. De archieven van de levensmiddelen- en kledingsdienst werden opgedeeld in het secretariaat, het magazijn, de dienst voor verzending naar de Arbeidskommando's en de controledienst. De archieven van de brooddienst werden op basis van hetzelfde stramien geordend (secretariaat, magazijn, verzending naar de Arbeidskommando's en controledienst). De dienst voor ziekenzorg en de klachtendienst behoeften evenmin een ingewikkelde indeling.

Beschrijving van de series en archiefbestanddelen

BLOK I.

A. ALGEMEEN SECRETARIAAT

1. SAMENWERKEN MET DE HULPORGANISATIES

1 Indicateur van de minuten van de uitgaande brieven. 1916-1918.
1 deel

2 Brievenboeken. 1915-1918.
7 delen

2. ONDERWIJS INRICHTEN

3 Ingekomen brieven i.v.m. de verzending van boeken voor de
bibliotheek (met lijsten). 1916.
1 omslag

4 Catalogus en uitleenregister van de bibliotheek. 1917.
1 deel

B. BOEKHOUDING

5 Kasboek van het magazijn. 1916-1917.
1 deel

6 Balansboeken. 1917-1918.
2 delen

7 Grootboeken. 1917-1918.
3 delen

C. LEVENSMIDDELEN- EN KLEDINGDIENST

1. SECREATARIAAT

8 Register waarin aantekeningen werden gehouden van de verdeling
van levensmiddelen onder de behoeftige krijgsgevangenen. 1916-
1918.
1 deel

9 Registers waarin aantekening werd gehouden van de herverdeling
van colli's die niet aan de juiste bestemming konden worden
besteld (wegens transfer, overlijden of vlucht). 1916-1918.

-
- 4 delen
- 10 Register van de verzendingen. 1917-1918. 2 delen
- 11 2. MAGAZIJN
Registers van de verdeling van hulppakketten aan de
krijgsgevangenen die terugkwamen uit de Arbeidskommando's, de
lazaretten of uit de gevangenis. 1917-1918. 4 delen
- 12 Voor ontvangst getekende magazijnboeken van de verdeelde
goederen. 1916-1918. 5 delen
- 13 Magazijnboeken van de ontvangen hulpgoederen. 1915-1918. 5 delen
- 14 Magazijnboeken van de ontvangst en verdeling van hulpgoederen.
1916-1918. 3 delen
- 15 *15 - 16 VOOR ONTVANGST GEGETEKENDE MAGAZIJNBOEKEN.
1917-1918*
Van de ontvangst en distributie van conserven. 1917. 1 deel
- 16 Van de ontvangst en verdeling van colli's afkomstig van de
Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in
Bern. 1917-1918. 3 delen
- 17 Magazijnboeken van de verdeling van conserven. 1918. 1 deel
- 18 3. VERZENDING NAAR DE ARBEIDSKOMMANDO'S
Registers van de verzendingen naar de Arbeidskommando's met
vermelding van de 'Samelstelle'. 1917-1918. 2 delen
- 19 Registers van de ontvangen (lege) kisten kleren en zakken uit de
Arbeidskommando's. 1917-1918. 1 deel

-
- 20 4. CONTROLEDIENST
Voor ontvangst ondertekende registers van de verdeling van
persoonlijke colli's aan de gevangenen. 1916-1918. 5 delen
- 21 Voor ontvangst getekende borderellen van verzendingen naar de
Arbeidskommando's. 1918. 1 pak
- D. BROODDIENST*
- 22 1. SECREATARIAAT
Registesr waarin aantekening werd gehouden van de
broodverdeling. 1916-1917. 3 delen
- 23 2. MAGAZIJN
Magazijnboek van de ontvangst en verdeling van brood. 1916-
1917. 1 deel
- 24 3. CONTROLEDIENST
Voor ontvangst getekende registers van de verdeling van
beschuiten. 1916-1917. 6 delen
- 25 Voor ontvangst getekende registers van de verzending van
beschuiten naar de Arbeidskommando's 1916-1917. 3 delen
- 26 Voor ontvangst getekend register van de verdeling van kleding.
1916-1918. 1 deel
- E. DIENST VOOR ZIEKENZORG*
- 27 Register van de verdeling van extra levensmiddelen onder de zieke
gevangenen in het lazaret. 1918. 1 deel

BLOK II.

A. ALGEMEEN SECRETARIAAT

1. SAMENWERKEN MET DE HULPORGANISATIES

- 28 Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven van/aan de Spaanse Ambassade in Berlijn. 1917-1918. 1 omslag
- 29 Ingekomen brieven van het Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden in Brussel en Het Kistje van de Belgische Soldaat in Brussel. 1918. 1 omslag
- 30 Ingekomen brieven van het Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen in Le Havre te vermelding van het feit dat zij de verzendingen naar bepaalde niet-behoeftegevangenen stopzetten en minuten van uitgaande brieven aan de kampcommandanten. 1918. 1 omslag
- 31 Concepten van minuten van uitgaande brieven. 1918. 1 omslag

B. LEVENSMIDDELEN- EN KLEDINGDIENST

1. SECRETARIAAT

- 32 Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven i.v.m. hulpverlening en vragen om inlichtingen. 1917-1918. 1 pak
- 33 Staten van de verzendingen van individuele colli's naar de gevangenen door de Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen in Bern. 1917-1918. 1 pak
- 34 Ingekomen brieven i.v.m. verzending en vrachtbrieven. 1918. 1 omslag
2. VERZENDING NAAR DE ARBEIDSKOMMANDO'S
- 35 Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven van/aan de gevangenen in de Arbeidskommando's. 1918. 1 pak

- 36 3. CONTROLEDIENST
Voor ontvangst getekende staten an de distributie vna
hulpgoederen. 1918. 1 pak
- C. BROODDIENST*
- 37 1. SECREATARIAAT
Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven betreffende
de distributie van brood. Juli 1917 - november 1918. 1 pak
- 38 Maandelijkse overzichten van de broodverdeling. 1918. 1 omslag
- D. KLACHTENDIENST*
- 39 Ingekomen brieven van de gevangenen in de Arbeidskommando's
met klachten betreffende niet-ontvangen colli's (met
vrachtbrieven). 1918. 1 omslag

BLOK IV.

A. ALGEMEEN SECRETARIAAT

1. SAMENWERKEN MET DE HULPORGANISATIES

40 - 62 INGEKOMEN BRIEVEN. 1915-1918.

- 40 Van het hulpkantoor te Antwerpen van het Belgisch Inlichtingsbureel voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden. 1915-1918. 1 pak
- 41 Van de Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor Krijgsgevangenen ni Bern. 1915-1918. 1 pak
- 42 Van het Hulpbureau voor Krijgsgevangenen in Bern. 1916-1918. 1 omslag
- 43 Van het Belgisch Inlichtingsbureel voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden in Brussel. 1915-1918. 1 pak
- 44 Van het Kistje van den Belgische Soldaat in Brussel. 1916-1918. 1 omslag
- 45 Van de Knapzak van den Gevangen Soldaat in Brussel. 1916-1918. 1 omslag
- 46 Van 'La Joie du prisonnier' (Œuvre belge pour la récreation des prissonniers). 1916. 1 omslag
- 47 Van diverse andere Belgische hulporganisaties. 1915-1917. 1 omslag
- 48 Van diverse Franse hulporganisaties. 1915-1918. 1 omslag
- 49 Van het comité van de Universiteit vn Freiburg. 1916-1918. 1 omslag
- 50 Van het Internationaal agentschap voor de Krijgsgevangenen van het Internationaal Comité van het Rode Kruis in Genève. 1916-1919. 1 pak

-
- 51 Van de Vaderlandslievende Unie in Genève. 1917-1918. 1 omslag
- 52 Van 'Le paquet du prisonnier de guerre' in Genève. 1916-1917. 1 omslag
- 53 Van het Hulpkantoor te Gent van het Belgisch Inlichtingsbureau van Krijgsgevangenen en Geïnterneerden. 1915-1918. 1 omslag
- 54 Van de Belgische Middendienst voor de Krijgsgevangenen in Le Havre. 1915-1918. 1 pak
- 55 Van het Hulpkantoor te Luik van het Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden. 1916-1918. 1 pak
- 56 I.v.m. de 'Cercle d'assistance aux prisonniers débilites' in Luik. 1916-1918. 1 omslag
- 57 Van het Internationaal Liefdewerk voor Gewonden en Krijgsgevangenen in Maastricht. 1917. 1 omslag
- 58 Van het 'Œuvre du vêtement' van het Hulpkantoor te Luik van het Belgisch Inlichtingsbureau voor Krijgsgevangenen en Geïnterneerden. 1915-1918. 1 pak
- 59 Van de 'Fédération nationale d'assistance aux prisonniers de guerre militaires et civils' in Parijs. 1916-1918. 1 pak
- 60 Van het 'Œuvre d'Assistance aux prisonniers de guerre belges' in Parijs. 1917-1918. 1 omslag
- 61 Van andere hulporganisaties uit Paris. 1916-1918. 1 omslag
- 62 Van diverse anderen Zwitserse hulporganisaties. 1916-1918. 1 omslag
- 63 Ingekomen brieven i.v.m. hulpverlening aan behoeftige gevangenen door Belgische hulporganisaties. April - oktober 1918. 1 omslag

-
- 64 2. INLICHTINGEN VERSTREKKEN
Steekkaarten waarop aantekening werd gehouden van de namen van de gevangenen tewerkgesteld in de verschillende Arbeidskommando's. 1917-1918.
1 steekkaartenstelsel
- 65 Alfabetische staat van de krijgsgevangen tewerkgesteld in de Arbeidskommando's. 1917-1918.
1 omslag
- 66 Inge vulde formulieren en briefjes met vragen om inlichtingen over vermiste militairen. 1916.
1 pak
- 67 Diverse lijsten van Krijgsgevangenen. 1918.
1 omslag
3. AANVRAGEN TOT INTERNERING IN ZWITSERLAND
CENTRALISEREN
- 68 Dossier inzake de Franse-Duitse akkoorden van Bern betreffende de uitwisseling van Krijgsgevangenen (met documentatie). 1918.
1 omslag
- B. BOEKHOUDING*
- 69 Dossier inzake de zaak-Duhamel betreffende momgelijke financiële malversaties met het geld van het Hulpcomité. 1915-1918.
1 omslag
- 70 Facturen. 1915-1918.
1 pak
- 71 Grootboeken. 1917-1918.
2 delen
- Balansboeken. 1917-1918.
2 delen
- 72 Kasboeken van de inkomsten uit de verkoop van kisten. 1918.
2 delen

C. LEVENSMIDDELEN- EN KLEDINGDIENST

1. SECREATARIAAT

- 73 Losbladige register met overzicht van de verzendingen door de
verschillende internationale hulporganisaties. 1916-1918.
1 omslag
- 74 Staten van de verzendingen van individuele colli's naar de
gevangen door de Belgische Afdeling van het Hulpcomité voor
Krijgsgevangenen in Bern. 1917-1918.
1 pak
- 75 *75 - 76 INGEKOMEN BRIEVEN. 1917-1918.*
vanwege het Belgisch Hulpcomité van Munster. 1917-1918.
1 omslag
- 76 vanwege het Belgisch Hulpcomité van Senne II. 1918.
1 omslag
- 77 Vrachtbrieven. 1918.
1 pak
- 78 Staten betreffende de verdeling van colli's en hulpgoederen vlak en
na de wapenstilstand. 1918.
1 omslag
2. MAGAZIJN
- 79 Maandelijkse magazijninventarissen en wekelijkse staten met
overzicht van de ontvangst en verdeling van hulpgoederen. 1916.
1 omslag
- 80 Magazijnboeken van de ontvangst en distributie van hulpgoederen.
1917-1918.
3 delen
- 81 Magazijnboek (losbladig). Oktober - november 1918.
1 pak
- 82 Staten met maandelijkse overzicht van de ontvangst en verdeling
van hulpgoederen en de inhoud van het magazijn. 1918.
1 omslag
- 83 Magazijnstaten van de ontvangst en verdeling van hulpgoederen.
1918.
1 omslag

-
- 84 3. VERZENDING NAAR DE ARBEIDSKOMMANDO'S
Indicateur van de minuten van uitgaande brieven aan de
krijgsgevangenen in de Arbeidskommando's. (1916?).
1 deel
- 85 Vrachtbrieven van de verzendingen naar de Arbeidskommando's.
1916-1918.
1 pak
- 86 Staten van de doorverzending aan individuele colli's, opgestuurd via
Bern, naar de Arbeidskommando's. 1917-1918.
1 omslag
- 87 Ingekomen brieven van de gevangenen in de Arbeidskommando's.
oktober 1917 - november 1918.
1 pak
- 88 Alfabetisch registers van de verzendingen naar de
Arbeidskommando's. 1918.
3 delen
- 89 Staten van de verdeling van levensmiddelen aan de gevangenen in
de Arbeidskommando's. 1918.
1 omslag
4. CONTROLEDIENST
- 90 - 93 VOOR ONTVANGST VAN HULPGOEDEREN ONDETEKENDE
LIJSTEN. 1915-1918.
- 90 16 juli 1915 - 18 december 1915.
1 omslag
- 91 4 januari 1916 - 29 december 1916.
1 pak
- 92 4 januari 1917 - 24 december 1917.
1 pak
- 93 9 januari 1918 - 31 oktober 1918.
1 pak
- 94 Voor ontvangst van kleding ondertekende lijsten. 1916.
1 omslag
- 95 Voor ontvangst van hulpgoederen ondertekende lijsten

(hulpgoederen afkomstig van 'La cantine des prisonniers de guerre'
in Brusel). 1916.

1 omslag

D. BROODDIENST

1. SECREATARIAAT

96 Minuten van uitgaande brieven en lijsten van de distributie van
brood. 1916-1917.

1 omslag

97 Dossier inzake de broodverzending naar de Arbeidskommando's in
Lemgo, Hohehaus, Natingen, Rheder, Ostenland, Staummühle,
Guntersloh, Leopoldshöhe, Werne, Bücke, Dusseldorf,
Mentzensfelde, Dusseldorf- Obercassel, Beonenburg, Neuhaus,
Soberinghoff, Munchshof, Dringenberg, Schmechten, Thüle, Riesel,
Amelunxen, Steinhorst en Driburg. 1916-1917.

1 pak

98 Brievenboeken. 1916-1918.

5 delen

99 Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven betreffende
de verdeling van brood. Juli 1916 - juni 1917.

1 omslag

100 Stukken betreffen de werking van de brooddienst in Staummühle
(met beknopte inventaris). 1917.

1 omslag

101 Registers van de verdeling van brood. 1917-1918.

5 delen

102 Ingekomen brieven en minuten van uitgaande brieven i.v.m. de
broodverdeling. September - oktober 1918.

1 omslag

103 Dossier inzake de verzending van brood en beschuiten door de
'Fédération nationale d'assistance pour les prisonniers militaires et
civils' in Parijs. 1918.

1 omslag

2. CONTROLEDIENST

104 Registers van de ontvangst van broodcolli's. 1916-1918.

5 delen

*105 - 110 VOOR ONTVANGST GETEKENDE STATEN VAN
VERZENDINGEN VAN BROOD EN BESCHUITEN AAN DE
GEVANGENEN. 1916-1918.*

- 105 In de Arbeidskommando's van Barmen, Crefeld, Essen en
Erkenschwick-Rapen. 1916-1918. 1 pak
- 106 Gevelsberg, Guterslöh, Herne en Herten. 1916-1918. 1 pak
- 107 Kray, Lemkerberg bei Liesborn, Lennep en Lippstadt. 1916-1918. 1 pak
- 108 Oelde, Remscheid, unter-Barmen en Zeche-Werne. 1916-1918. 1 pak
- 109 Andere Arbeidskommando's (met klapper) 1917. 1 omslag
- 110 Andere Arbeidskommando's (met klapper) 1918. 1 pak

*111 - 114 VOOR ONTVANGST VAN BROOD MET ONDERTEKENDE
LIJSTEN. 1917-1918.*

- 111 2 maart 1917 - 4 april 1917. 1 pak
- 112 15 april 1917 - 28 augustus 1917. 1 pak
- 113 17 februari 1918 - 21 juli 1918. 1 pak
- 114 28 juli 1918 - 21 november 1918. 1 pak

*115 - 118 ONTVANGSTKAARTEN VAN DE VERZENDINGEN NAAR DE
ARBEIDSKOMMANDO'S. 1917-1918.*

- 115 Juni - december 1917. 1 steekaartenstelsel
- 116 December 1917 - februari 1918. 1 steekaartenstelsel
- 117 Maart 1918 - juni 1918.

-
- 118 Juni 1918 - november 1918. 1 steekaartenstelsel
1 steekaartenstelsel
- 119 *E. DIENST VOOR ZIEKENZORG*
Dossier inzake de hulpverlening aan de gevangenen in de lazaretten
en in de gevangenis. 1916-1918. 1 pak
- 120 Register van de verdeling van levensmiddelen onder de zieke
gevangenen in het lazaret. 1918. 1 deel
- 121 Voor ontvangst getekend register van de broodverdeling onder de
zieke gevangenen in de lazaretten. 1918. 1 deel
- 122 *F. KLACHTENDIENST*
Register van de niet-ontvangen broodverzendingen. 1916-1918. 1 deel